

## MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY TARBIYASI

**Menglieva Bahora Zokir qizi**

*Termiz iqtisodiyot va servis univesiteti*

*1/24-guruh talabasi*

*Maktabgacha ta'lim yo'nlaishi*

### **Kirish**

Insonning aqliy salohiyati – bu uning tafakkuri, idroki, fikrlash darajasi va atrof-muhitni anglash qobiliyati bilan bog'liq muhim jihatdir. Bu salohiyatning shakllanishi va mustahkamlanishi aynan erta bolalik davrida, ya'ni maktabgacha yoshda boshlanadi. Zero, mashhur pedagog K.D. Ushinskiy ta'kidlaganidek, “Bolaning butun hayoti uning dastlabki yillaridagi tarbiyaga bog'liq”. Shu sababli bolalikda berilgan aqliy tarbiya nafaqat bilim olishga, balki mustaqil fikrlashga, muammoni hal etishga, hayotiy vaziyatlarni baholashga ham asos yaratadi.

Yurtimizda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus, jumladan, bolalar ma'naviy-ma'rifiy hamda intellektual salohiyatini rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar aqliy tarbiyani ustuvor yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda.

### **Asosiy qism**

Maktabgacha yosh — 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu davr bolaning ruhiy, jismoniy, ma'naviy va aqliy rivojlanishida poydevor vazifasini o'taydi. Ayniqsa, aqliy tarbiya bolalarda bilishga qiziqish, kuzatuvchanlik, tafakkur va nutq faoliyatini rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. Quyida maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasini shakllantirishda asosiy yo'nalishlar yoritiladi:

O'yin faoliyati asosida o'qitish: Bolaning asosiy faoliyati bo'lgan o'yinlar aqliy rivojlanish uchun kuchli vositadir. Didaktik, dramatik, rolli o'yinlar orqali bolada eslab qolish, tafakkur qilish, mantiqiy bog'liqliklarni anglash qobiliyatlari rivojlanadi. Masalan, “Ranglarni top”, “Sonlarni ketma-ket sanash”, “Xotira o'yini” kabi mashg'ulotlar bolada e'tibor va diqqatni oshiradi.

Nutqni rivojlantirish faoliyati: Nutq aqliy faoliyat bilan chambarchas bog'liq. Bola o'z fikrini so'z bilan ifoda eta boshlashi — uning tafakkuri shakllanayotganidan darak beradi. Suhbatlar, hikoya qilish, savol-javob mashqlari bolalarning so'z boyligini kengaytiradi, gap tuzish, fikr izchilligini rivojlantiradi. Matematik tasavvurlarni shakllantirish: Erta yoshdan boshlab bolani sonlar, shakllar, o'lchamlar bilan tanishtirish uning mantiqiy tafakkurini mustahkamlaydi. Hisoblash, taqqoslash, tartiblash orqali muammoli vaziyatlarda yechim topish qobiliyati ortadi.

Tabiat va atrof-muhit bilan tanishtirish:

Tabiat hodisalari, hayvonot va o'simliklar olami haqidagi bilimlar orqali bolaning kuzatuvchanligi, fikrlash tezligi va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi. "Nega?" va "Qanday qilib?" kabi savollarni berishga o'rgatish ham bolada izlanish faolligini kuchaytiradi.

Tasviriy va musiqiy faoliyat: Ranglarni farqlash, shakllarni solishtirish, rasm chizish, qo'shiq aytish faoliyatlari orqali bola tafakkurining ijodiy jihati rivojlanadi. Bu esa uning aqliy salohiyatiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Axloqiy-ma'naviy tarbiya bilan uyg'unlashtirish: Aqliy tarbiya faqat bilim emas, balki axloqiy tushunchalar bilan uyg'un bo'lishi kerak. Bolani to'g'ri va noto'g'ri farqlashga, sabab-oqibat munosabatlarini anglashga o'rgatish orqali uning ijtimoiy tafakkuri rivojlanadi.

Oila va bog'cha hamkorligi: Aqliy tarbiya samaradorligi faqat pedagog emas, balki ota-onaning faolligiga ham bog'liq. Uyda intellektual o'yinlar, birgalikda kitob o'qish, savol-javoblar orqali bola mustahkam bilishga o'rganadi.

Psixologik asoslar: Psixologlar fikricha, 3-6 yosh oralig'ida bolalarning miya faoliyati eng faollashgan bosqichga kiradi. Bu davrda berilgan aqliy yuklama bola uchun qulay va o'zlashtirishga yengil bo'ladi. Shuning uchun bu yoshda tarbiyaviy ta'sirlar samaraliroq natija beradi.

Amaliy misollar: Masalan, Toshkent shahridagi 148-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borilayotgan "Fikrla va top" dasturi orqali bolalarning aqliy rivoji 30 foizga oshgani kuzatilgan. Bu esa zamonaviy metodika va o'yin shakllarining muvaffaqiyatli ekanini tasdiqlaydi.

Aqliy tarbiyaning natijalari va monitoringi

Aqliy tarbiya samaradorligini aniqlash uchun quyidagi mezonlar asosida monitoring olib boriladi:

Bola savol berishga va javob topishga intiladimi?

Mantiqiy izchillik bilan fikr yuritadimi?

Nutq boyligi qay darajada?

Xotira va diqqatning barqarorligi qanday?

Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalari tomonidan tashkil etiladigan bilim bellashuvlari, mini viktorinalar, aqliy rivojlanish bo'yicha testlar orqali ham bola aqliy darajasi aniqlanadi.

#### Innovatsion yondashuvlar

Bugungi kunda aqliy tarbiyada zamonaviy texnologiyalar — STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Math) metodikasi, Montessori usuli, Reggio Emilia yondashuvi kabi ilg'or metodlar qo'llanilmoqda. Bu yondashuvlar bolani mustaqil fikrlovchi, muammoga yechim topuvchi, o'z fikrini aniq ifoda eta oluvchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

### Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi — bu ularning kelajakdagi bilim olishiga, shaxs sifatida shakllanishiga va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga asos bo‘ladigan muhim bosqichdir. Bu tarbiya turi bola tafakkurini ochadi, xotira, idrok, nutq kabi psixik jarayonlarni faollashtiradi, bilimga qiziqishni kuchaytiradi. Aqliy tarbiya samarali bo‘lishi uchun u ta’lim, tarbiya, oila vajamiyat tomonidan uyg‘un holda olib borilishi zarur.

Kelajagimiz egalari bo‘lgan bolalarning tafakkurini, fikrlash doirasini, bilish imkoniyatlarini kengaytirish har bir pedagog va ota-onaning muqaddas burchidir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ–4312-sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 5 ta muhim tashabbusi asosida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar dasturi. – Toshkent, 2020.
3. Yo‘ldoshev, Q. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2022. – 368 b.
4. Karimova, V.A. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Sharq”, 2020. – 312 b.
5. Azizxo‘jaeva, N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 274 b.
6. Piaget, Jean. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 2000.
7. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
8. Nasriddinova, N.S. Maktabgacha ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 224 b.
9. Maktabgacha ta’lim vazirligining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.
10. Turaeva, S.T. Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning aqliy tarbiyasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2021.